

GRÓF SZÉCHÉNYI ISTVÁN LELKI VILÁGA

ORVOS-LÉLEKTANI SZEMPONTBÓL

A MAGYAR NEMZET HALHATATLANJÁVAL való foglalkozásom a fenti címen remélhetően minden félreértést és illetékeségi pereskedést kizár. Mert nem szorul igazolásra, hogy olyan lelki nagyság, mint Széchenyi István, éppen kedély- és értelmi világa tekintetében kellő megvilágításba kell hogy jusson, annyival inkább, mert naplófeljegyzéseiben az ő hamisítatlan egyénisége tükröződik vissza és ez annyira megkapó, szinte lenyűgöző, hogy az az ember, aki gyakorlati lélektannal hivatásosan foglalkozik és ez az idegorvos, szótlánul nem haladhat el mellette. A magam részéről pedig azért érzek késztetést Széchenyi István lelki világával való különleges foglalkozásra, mert hiszen éppen 10 év előtt nagy emberünknek idegrendszerét szakorvosi megvilágításba helyeztem, foglalkozván vele ép és kóros szempontból. Hangsúlyozom azonban, hogy akkoriban tulajdonképpen azt kerestem, vajjon Széchenyi 1848-ban kitört elmebajának kulcsát megtalálom-e az Ő rendes kedélyvilága alapján. A mai alkalommal csakis az elmebaja előtti és utáni Széchenyi érdekel; az előbbiről kimutattam, hogy szakszempontból megállapítható melancholiában nem szenvedett, az utóbbiról azt állítottam, hogy 1856-tól fogva haláláig rendes elméjű volt. Amidőn tehát Széchenyi lelki világát újból taglalom, úgy fejtegetéseim számára ezt a két időszakot fogom egyedül tekintetbe venni.

Tárgyalásaim legelején nyomatékkai jegyzem meg, hogy távol állok Széchenyi idevágó élettörténetének akár csak vázlatos ismertetésétől is, mert ebben a történészek illetékesek. Engem egyedül az foglalkoztatni, hogy Széchenyi jelzett két időszakában orvos-lélektani szempontból milyen figyelemreméltó magatartást tanúsított és ebben a tekintetben elégséges lesz bizonyos jellegzetes naplófeljegyzésekre hivatkoznom, illetve ezeket felsorolnom, hogy végül az illő következtetéseket levonjam. Jellegzetes naplófeljegyzések alatt én a lélektani szempontból értékeseket és hasznosíthatókat értem, tehát nincs szándékomban a feljegyzések terjedelmes, még kevésbé hiánytalan közlése. Lélektani szempontból értékes feljegyzések gyanánt azok tekinthetők, melyek Széchenyinek lélekremegtető benyomásaira és élményeire vonatkoznak, és itt főleg fiatalabb, házassága előtti korából azok jöhetnek számításba, melyek lelki vonzalmait és testi egészségét (mert ez utóbbi is nagy gondja volt) tárgyalták.

Bevezetésül mint legáltalánosabban jellemző feljegyzést a következőt közöljük:

„Ich wache alle Tage mit anderen Gedanken auf. Einmal bin ich für das Reisen und Herumtreiben in der Welt entflammt — einen anderen Morgen — möchte ich ein Reformator der Gebräuche, ein Begründer neuer Verfassungen seyn. Manchmal wache ich mit dem Sinn auf — auf dem Lande verheiratet leben — wirtschaften, reich werden. Oft gedenke ich mein Leben zwischen Paris und England zu endigen. Selten sehne ich mich sogar nach dem Regiment — Kommt dies Schwanken, von den Nerven — oder von der Nahrung? Oh was müsste man essen — um stets für die Unabhängigkeit entbrannt zu seyn? Schwarzes Brot und klares Wasser! Kann man dies nicht — so muss man sich ein anderes Ziel erwählen!“ (1825.)

„Wie wenig bin ich Mann, imabhängig, und Philosoph! Jede gute Aufnahme macht mich glücklich und jede unfreundliche Mine betrübt!“ (1823.)

„Wenn einem etwas fehlt, das zum Betthüten nicht zwingt, das kein Arzt zu erklären weiss, so hat man die Rücken Mark Auszählung. Alle Leute finden einen successive Mägerer, die Hände werden besonders fleischlos, schlaflose Nächte werden häufiger — Blähungen nehmen zu — der Mensch wird ängstiger, und unentschlossen, und lebt gewöhnlich noch lange.“ §1823.)

„Was ich immer mache, ist dumm und wird übel ausgelegt.“ (1823.)

„Werde ich nicht am Ende blödsinnig oder ein Narr? Es bleibt bei Gott nichts als die Pistole übrig!“ (1823.)

(1824 jan. 4.) 4-ten krank — Ich gehe in Allem zurück. Sinke moralisch und phisisch — Meine Existenz ist mir zu Last!“

„Gott vergebe mir — ich muss mein Leben gewaltsam ein Ende machen — So lange hungern, dursten und wachen bis möglich, und bethen — Sodann Gift oder Dolch — Ich muss mich sterben fühlen.“ (1824.)

„Mit Kránkung und Gram, mich zu Bett gelegt — Eine fürchterliche Nacht. Bin wieder überzeugt Tabes.“ (1824.)

(1824 jan. 20.) 20-ten 6 Uhr wurde ich aufgeweckt — meine Mutter starb um $\frac{1}{2}$ 9 Uhr, ruhig und sanft! Jetzt kann ich über mich disponiren. Grosser Gott, helfe mir! Soll ich mich todtschiessen? Ist es besser. Ein Augenblick von Überwindung und alle Leiden vorüber! Testament — Krank und zerrütet.“

§1824 jan. 23.) 23. Meine Mutter begraben worden. Ich fühlte mich gar nicht besonders gerührt. Gleichgültig über alles. Seit dem 19-ten krank. Tabes Dorsalis. Fürchterliche Nacht. Es wäre besser auf alle Heirats-Projecte Verzicht leisten — so könnte kommen was will, es wäre alles gut. Dann könnte kommen was immer.

„Meine Gesundheit besser. Ich habe die Hypochondrie.“ (1824.)

(1824 febr. 14.) 14. Eine schlaflose Nacht zugebracht. Ich finde keinen Rath, in mir, und eine Leere, dass mir das Leben ecklig und zur Last geworden — rácht sich an mir fürchterlich! Nichts mehr wünschen, nichts wollen — das ist mein Weg.“

„Ruhiger in meinem Innern, seit ich alle meine Hoffnungen aufgeben. Ich werde noch glücklich werden, wenn ich nie im Leben etwas zu sehnlich und passionirt wünschen werde.“ (1824.)

„Krank und ruhig. Meine Heirats Pláne, so zu sagen, aufgegeben, seit dem glücklicher.“

„Professor Zank hat mich untersucht. Es war komisch und lächerlich. Er behauptet — ‚Ich habe eine verkappte Gicht!‘ In meinem Kreuzt findet er keinen Fehler.“

„Es ist wahr, die ganze Familie hat einen Zwickel. Zank behauptet, dass er nie einen sonderbareren Kopf gesehen hat, wie den des Paul.“

„Ich Kleinmütig, meines Lebens satt. Über alle meine Fehler und Dummheiten nachgedacht. Tiefste Traurigkeit — dass sich meine Wünsche mit H(enriette) — sich nicht realisirten, ist meine dumme Handlungsweise. Gott hat es aber für mich besser gewollt; denn mein ausgebranntes Licht — kann durch nichts zu einem grossen Lebensglück angefacht werden.“ (1824.)

Lássuk ezek után, milyen hatással volt Széchenyire életének legnagyobb vonzalma, melyet gróf Zichy Károlyné Seilem Crescentia grófnő iránt táplált. Itt elhagyom a naplófeljegyzéseket rövidség oká-

ból és Viszota Gyula munkáját követem. Ismeretes, hogy a Crescentia iránti szerelme 10 évi várakozás alatt, vagyis gróf Zichy Károly haláláig szünetlenül tartott, illetve fokozódott és ezen hosszú idő folyamán sokszor hányódott a legnagyobb kétségbeesés hullámain. Sokáig kétségben volt, vajjon Crescentia is szereti-e őt és így elképzelhető, mily határtalan volt öröme, midőn megtudta, hogy viszont szereti. Szerinte minden hasznos tettét Cr. szabja meg, mint Viszota mondja, időnként „égi erő“ érzete ébredt benne, de ez egyedül Crescentiától függ. Rendkívüli aggodalmakat okozott neki Cr.-nak 1829 végén lefolyt betegsége és volt pillanata, amikor azt kérdezte magától, nem ő-e az oka e nemes lény korai halálának. A hosszas várakozás idejében Széchenyi képzelete olykor túlzott csapongásokban élte ki magát, mint Viszota mondja: „Széchenyi maga is elismeri egy szerelmére vonatkozó törlés után, hogy igen nagy képzelő tehetsége van“ (1826 II. 26.). Wesselényinek meg éppen azt írja (1826 V. 6.) Crescentiával kapcsolatban, hogy tudja, mennyire nagyít mindent képzelődésének szerfdetti csapongása miatt, mert benne a képzelődés nagyobb, mint lelkének többi tulajdonsága (ítélő- és emlékező-tehetsége). Nemcsak nagy, élénk és izgatott is volt, úgyhogy a fájdalmat, a bajt a kelleténél nagyobbak érzi és látja. Egy alkalommal pl. éjjel Crescentia ablakait kivilágítva látta — azt hitte, hogy beteg; halálfélelmet állott ki, feltevéseit valószínűnek látta, t. i. hogy hamar meg fog halni; ezért öt órai agóniában volt, halálos verítékét százszor is letörölte homlokáról, vérere, szíve izzott, amíg reggel meg nem tudta, hogy Cr.-nak nincs semmi baja. „Nem egyszer azt írja Cr.-val kapcsolatban, hogy vannak pillanatai, amikor közel van a kétségbeeséshez, mert előre érzi, hogy Cr. esetleg velőgyulladást kaphat és meghal (1826 X. 24., 1827 IV. 15.). Igen gyakori, hogy ilyenkor a szellemi világgal lát kapcsolatot.“ „Ilyen alkalmakkor Magyarországot halottnak látja, Pest túrhetetlen előtte, élete nem kedves neki, vágynak a halálra (1828 XI. 12.). Egy másik alkalommal, távol Cr.-tól, gyöttri a szerelmi bánat: gondolatai mint a fűriák üldözik, felteszi magában... agyonlövi magát Buda környékén a legnagyobb hegyen.“

Vessünk most egy pillantást az öregedő Széchenyi lelki világára és itt utalnék kitűnő Széchenyi-philologusunk, Viszota Gyulának következő kijelentésére: „Bizonyos, hogy az ifjú Széchenyi szakasztott azon vonásokkal van ellátva, mint az ifjú- és az öregkorban levő“ és hogy „a 66—69 éves Széchenyit még nagyobb tetterő és szellemi élénkség jellemzi, mint az ifjú- vagy férfikorban levőt.“ Ebből az időből legbecesebbek dr. Goldberg, a döblingi magányógyintézet orvosának 1859 január 1-től 1860 áprilisig, Széchenyi erőszakos haláláig terjedő feljegyzései, melyeket Viszota nyomán jelentőségüknél fogva szószerint közlök.

Goldberg először azt a sok szellemi értéket emelte ki, amelyek arra az általánosan elterjedt téves véleményre vezettek, hogy Széchenyi lelki működése ép. A gróf nemcsak beszélgetni és társalogni tudott, hanem abban az időben, amikor megismerte (1859), betegsége ellenére, még teljesen egészséges egyéneknél is ritka szellemi képesség birtokában volt, úgyhogy okosabbnak látszott, mint más egészséges,

akkal, ha akarta, társaságát vonzóvá és lebilincselővé tudta tenni. Kellems történetecskék gazdag anyagát kecses és finom kifejezésekkel, majdnem mindig találó tréfával, bőséges emberismerettel, az ítélet gyakran meglepő gyorsaságával, a példálódzó beszédmód gyakorlottságával és gyengédségével, gyakran szellemesen rapzodikus előadó formában nagyon élethű mimikával fűszerezte; emellett a jóakarát, emberszeretet és az önmegtágadás kifejezésével is, mely különösen első alkalommal annyira varázsolólag hatott, hogy illett reá Guislain állítása: „Vannak elmebeteg, akiknél az okosság és örültség közti határvonalat nehéz megvonni.“

Ezután áttért Goldberg Széchenyi lelki rendellenességeinek ismertetésére. Széchenyi ebben a javulási időszakban (1859—1860) is bizonyos általános exaltációban élt, amely rangjával, állásával és korával, de államférfiú voltával is ellentétben állott. Ezt az állapotot, mint sok elmebetegnél, a sajátos bőbeszédűség jellemezte. Sokszor órákig beszélt vonzó és szellemes részletekről, anélkül hogy mást szóhoz engedett volna jutni, de a vezető gondolat hiányzott: egyik fogalomról a másikra ugrott, mondatokat befejezetlenül hagyott. Gyakran el kellett szenvedni, hogy ugyanazon anekdotákat, megjegyzéseket, következtetéseket elmesélje és ebben nem tűrt megzavarást vagy ellentmondást. Néha felolvastó düh fogta el, és mindent, pl. a napilap vezércikkét, újdonságait, a kinevezéseket, hirdetéseket, árveréseket az utolsó sorig felolvasta az elmebetegeket jellemző egyhangú kerepelő hangon és nem volt tekintettel arra, hogy az a hallgatóját érdeklie vagy sem. Goldberg a napi egy vagy két órai reggeli látogatása befejeztével a köteles figyelem és azon hiábavaló fáradozása miatt, hogy a vezető gondolat megtartsa, úgy érezte magát, mintha szellemileg kerékbe törték volna. Ezenfelül mint az sok elmebetegnél előfordul, írásdüh is jellemezte. Végtelen sokat írt; csak akkor érezte jól magát, ha korán reggeltől körülbelül d. e. 10 óráig írt. Írt leveleket kicsinységekről, amit sokkal rövidebben szóval is elintézhetett volna. Teleírt, összefirkált, széljegyzetekkel ellátott minden könyvet, amelyet neki az ember kölcsön adott. Írásai eredeti, közben-közben pompás gondolatokat és tréfás megjegyzéseket tartalmaztak ugyan, de hemzsegték az ismétlésektől; emellett panaszkodott, hogy gyakran és hirtelen elhagyja emlékezete. Néha kicsapongó vidámság fogta el, amely határos volt a gyermekességgel és sem korával, sem állásával nem volt összhangban. Ily pillanatban a belépőt lármával, néma jelekkel és groteszk taglejtésekkel fogadta, pajkos lett, sőt csintalan, vagy pedig dévajkodva a mágnási tekintélyt is kigúnyolta. Ez a kicsapongó vidámság gyakran búskomorsággá változott. És ebben a kétféle egymással homlokegyenest ellenkező állapotban állott éppen a betegség. A gyermekességhez közel álló vidámság idején mindenféle játékkal, bohósággal, pajkos kis alakokkal mulatozott és ha valaki ilyféle dolgokat hozott neki, túlboldogá tette.

Szelleme áhította a változatosságot, érzékei az állandó ingert, azért lehető nagy számban ríktó színekkel és tárgyakkal vette körül magát. Bizonyítják ezt a legkülönbözőbb alakú bútorai, órái, dobo-

zai, sakkfigurái, karrikaturái, tintatartói, sipkái stb. A legjobban szerette a vörös szalmából font és általa elnevezett bolondsipkákat. Beteges tevékenységvágya, a mohóság, mellyel érzékeit foglalkoztami akarta, láma és zaj utáni szükségérzete mindenféle különösségekre vitte. így pl. késő éjjelig sakkozott, de egyúttal fuvoláján ugyanazon dallamot végtelen sokszor fújta szünet nélkül, io—12 órája volt, köztük 5 ütőóra, ezeket szándékosan úgy igazította, hogy egymásután üssenek, mert éjjel hallani akarta, — állítása szerint, — hogy „elkábítsam magamat, mert szívem beteg“. De ez idegességével volt összefüggésben. Keveset aludt, gyakran teljes álmatlanságban szenvedett és ilyenkor reggelig nyugtalanul fel és alá járkált. Minden kicsiség megijesztette, kihozta sodrából.

Egy este kilépett előszobájába és úgy megijedt, amikor ott nem vélt ápolóját látta a pamlagról felállani, hogy a földre esett és a segítségére siető szolgát megrugdalta; másnap reggel, amikor elmesélte az esetet, ezt jegyezte meg: „Lássa, mily beteg vagyok én! Hogy mehetnék tehát ki a világra!“ Ha a sakkjátékban veszített egy figurát, néha durva és vad lett, de másnap megható hangon így szólt: „Tegnap ismét illetlen voltam önnel szemben. Óh, én nagyon beteg vagyok“.

Jó kedvében mindenkivel valóban megható, jóságos, szíves és kedves volt, máskor viszont ugyanazokkal a kedves embereivel napokon át bámulatosan haragos, kínzó és sértő volt. Ilyenkor azt mondta: „Szeretek kínozni, kell hogy legyen valaki, akivel ezt merem tenni“. Ilyen hangulatában a sértő szavakat, a súlyos erkölcsi bántalmakat gúnyos utánzó taglejtésekkel kísérte és ez a beteges, túlzogatott hangulata legtöbbször néhány óráig vagy napig tartott.

Képzelete nagymértékben izgatott volt és szívesen csapott át komor, borzalmas képekbe. így egyszer neje és nővére előtt a holt-tetek elenyészését oly erős kifejezésekkel jellemezte, hogy a nők elborzadtak. Ezzel a borzalmassági mániájával összefüggött hajlama a rajongásra. Ez kitűnt a karthausiak életéről és a sírok díszítéséről tett nyilatkozataiból. Néha elhivatott egy hangszerkészítőt és ezzel kedves dalait elfuvoláztatta; ilyenkor láthatólag lelki gyönyör fogta el, tekintetét felfelé irányította, két keze önkénytelenül felfelé mozgott.

Szellemeben, kedélyében, érzésvilágában a legnagyobb ellentétek jelentkeztek. Azokat kínoztá a leginkább, akiket a legjobban szeretett, de a legbarbárabb módon önmagát. Egyszemélyben nagy emberbarát és nagy embergyűlölő volt, időnként Rousseau-hoz hasonlóan az emberben csak az erkölcsi ideált látta; máskor viszont csak az emberiség gyengeségei és árnyoldalai iránt volt érzéke és az emberben, mint La Rochefoucauld, csak a javíthatatlan anyagias önzőt látta.

Félt a haláltól és gyűlölte az életet. Aggodalmasan védte egészségét, védekezett a hülés ellen, mindenféle étrendet kigondolt, folyton ismételte az okokat, melyek szerint családja és hazája érdekében kívánatos, hogy hosszú életű legyen — ennek ellenére lelke mélyében öngyilkossági gondolat lakozott és ugyanazzal az érzéssel, mellyel élete fenntartását kívánta, titkon és régóta előkészült annak önkézével való elpusztítására.

öntudatában feltűnő zavarosság is mutatkozott. Egyszer betegsége tudatában fájdalmasan így beszélt: „Csak lucidum intervallumaim vannak“ és ezzel bizonyította, hogy a tébolydában kell laknia; más-kor kedvetlenségében sértegetés után így szólt: „Hisz bolond vagyok“. Ismét máskor panaszkodott, hogy úgy beszélnek vele, mintha igazán bolond volna; és valóban mindent elkövetett, hogy az intézet szabályai alól kivonja magát, nehogy a világ bolondnak tekintse.

A legjobban szerette minden ember között feleségét. Ha ez meglátogatta, legszebb ruháját vette fel, örömtől sugárzó arccal ment eléje a lépcső bejáratáig, kimeríthetetlenül figyelmes volt iránta, áradó kifejezésekkel beszélt róla; búskomorságának egyik pillanatában, ennek ellenére úgy nyilatkozott, hogy nem szereti, sohasem szerette, iránta való szerelme csak önzés volt.

Mint sok elmebajos, üldözési mániában is szenvedett, amelyre mindig visszatért, és ez ellen minden intézkedés hiábavaló volt. Így pl. félt, hogy mégis akad egy alorvos, aki 20.000 forintért mérget kever ételbe; ismétlen kérdezősködött, hogy szobájából nem vezet-e titkos kijárat Görgenhez.

Ezenkívül félt, hogy a guta üti; szívszorulásai is voltak, amelyeket néha Alpnak (üdére) nevezett. (Ezt Flemming praecordialis félelemnek nevezi és a búskomorságnál gyakori tünetnek tartja.) Ily állapotban szívesen beszélt bizonyos és hamaros haláláról, viszont gyakran és határozottan kijelentette, hogy az intézetből nem megy el soha, csak a holttemét viszik el innen; Nagycenkre nem megy többé, csak a kriptájába. Az erkölcsi önirtózás és a szigorú önmegítélés, ami az első időben annyira foglalkoztatta, kedélybajainak állandó forrása volt. Erre az időre bevált Kant kijelentése, hogy az önfigyelés könnyen rajongásra és örületre vezet. Az önvádak és az előző életével való elégedetlenség, vagy mint végrendeletében mondja, az erény útjáról való kicsapongásai után a bánatra és a belső kínokra került a sor. Ilyenkor mély testi fájdalom jelent meg arcán, meghatott lett a hangja; utána pedig a legtúlzottabb panaszok következtek önmaga ellen, továbbá ifjúkori hibáiért való szemrehányások, mindenféle aszketikus beszéd, sőt még saját erkölcsi egyéniségének becsmérése is. Ezzel az önkínzással összefüggött életunalma és életgyűlölete, ami már 1841-i pótvégrendeletében is megnyilvánul, amikor azt kívánta, hogy feje törzsétől elválasztassék, nehogy még egyszer, hacsak egy pillanatra is, életre ébredjen, mert gyűlöli létét. Ily komor órákban csak a közhasznú munkáira való visszaemlékezés vagy családtagjainak, barátainak látogatása, foglalkozása és a jobb időkre való remény nyújtott neki erkölcsi támpontot.

Mielőtt Széchenyi egyéni lelkivilágának orvos-lélektani elemzésébe fognánk, nem lesz érdektelen, ha tudomást szerzünk azokról a laikus véleményekről, melyek személyéről a társaságban kialakultak. Crescentia öt hibát rótt fel neki: egy kissé hiú, sok az ambíciója, kissé perfid, gunyoros és kissé hamis. — Gróf Zichy Károly azt tartotta róla, hogy olyan, amilyen az atya volt, vagyis állhatatlan és túlságosan sok gondolata van. — Mária Dorottya főhercegasszony szerint minden nemes és nagy dolog iránt fogékony. Bárá Brüdern

József szerint hiúsága félrevezeti és nagyon könnyelmű. Plessen grófnő szerint vidám, állhatatlan és érzéki. — Széchenyi jeles történetírója, Viszota Gyula szerint saját kora állapotával nincs megelégedve, a fiatal Széchenyit jellemzi a nagy elégedetlenség, alaptermészete a vidámság és jó kedély; egy porosz tiszt a bécsi kongresszus alatt azt mondta róla, hogy jólélkű, pajkos és olyan, mint egy fiatal orosz-lán, amely selyemfonállal vezethető. Általában szerette a vaskosabb tréfákat. „Volt azonban Széchenyinek egy nagy erénye, az önismertre való törekvés“, amelyre őt főképpen a szerelme sarkallta.

FENTI ADATOK ALAPJÁN közelfekvő annak a felvétele, hogy Széchenyi orvos-lélektani szempontból az ú. n. cycloid temperamentumok közé tartozott, Kretschmer elnevezése szerint. Ide olyan egyének számíthatók, akiknek hangulata két szélsőség, a vidámság, illetve a nyomottság irányában mutatkozhatik, megjegyezvén, hogy e két szélsőség egyénenként vagy az egyik vagy a másik irányban jelentkezhet egyedül kifejezetten, illetve előfordul, hogy ilyen hangulati végletek szakaszosan egymást válthatják fel. Tisztában kell lennünk aziránt, hogy Széchenyi eme temperamentuma alkati, tehát velenemzett sajátosság; érezte ezt Széchenyi magais, midőn ezt az ingadozást szóvá tette e szavakkal: „Kommt dies Schwanken von den Nerven oder der Nahrung?“ Kretschmer kitűnő elemzései vezérelnek bennünket Széchenyi temperamentumának felismerésében, szem előtt tartván a cycloid egyének közvetítő hármas alcsoportját: A cycloid egyének egyik csoportjába tartoznak a barátkozó, jószívű, barátságos és kedélyes emberek; a másik csoportbeliek a vidámak, humorosak, elevenek és hirtelenkedők; végül vannak olyan egyének, kik csendesek, nyugodtak, megbánthatok és puhák. — Nem esik nehezünkre Széchenyit mindenekelőtt a Kretschmer-féle második alosztályba sorolnunk legszembezőkőbb kedélyi vonásai alapján, mert mindenkor és nemcsak fiatalabb éveiben nagyon hajlott az élces megjegyzésekre, nyugodt időkben a vidámságra, magatartásában elevenséget áruolt el, viszont tudott hirtelen kifakadni, lobbanékony lenni. Emellett azonban vitathatatlan, hogy Kretschmer első alosztályának sajátosságai is kedélyvilágának kitevői voltak; csupán a harmadik alosztály sajátosságai mondhatók Széchenyire nézve egészen idegeneknek.

Széchenyi egyéni temperamentumát még egy egyéni vonással ki kell egészítenünk: ő lelkileg túlérzékeny ember létere egyúttal könnyen ingerlékeny, egész lényét nem az élet piacára kiterítő, inkább mimóza-érzékenységu idealista volt, mely tulajdonságokkal ő Kretschmer szerint a schizothym alkat ú. n. hyperaesthesiás válfajának képviselője. összegezésben tehát azt kell mondanunk, hogy Széchenyi keverék constitutio megtestesítője volt, igaz, hogy cyclothym irányban tanúsított túlsúllyal. Ezen általánosságok után lássuk Széchenyi egyéniségének egyéb vonásait.

Széchenyi lelki világának feltűnő vonása az állandó hangulati ingadozás, nyomatókkai jegyezvén meg, hogy ő non tartozott az ún. alkatilag lehangoltak (constitutionalisan depressívek),

sem nem az ú.n. tiszta hypomaniás temperamentum képviselői közé; hiszen időnkénti lehangoltságára, illetve emelkedett hangulatára az ellentétes hangulati színezetre való könnyű készség rácsafolt. Másszóval Széchenyiben nézetünk szerint az állandó hangulati esékenység, mint ilyen látszik jellemzőnek lenni, melynek velejárója a hangulati két szélsőség, de hangsúlyozzuk, hogy ezek mindenkoron külső eseményeknek voltak eredményei, vagyis nem jöttek maguktól mim. feltartóztathatatlan és elemi hangulatzavarok. Tehát a magunk részéről nagy súlyt helyeznénk arra, hogy Széchenyi minden hangulati szertelensége dacára 48 éves korában, midőn a forradalom viharja érte, sohasem volt hangulati beteg, vagyis sem melancholiás, sem mániás és amidőn ennek a lelki földrengésnek ki volt téve, úgy az első hónapokban a reakciós kórállapot lelki irányban egy zavartság, műnyelven: *amentia*, volt, mert érzéksalódásai voltak (bottal hadonászott vélt ellenségek ellen), kezével ételébe nyúlkaált, tisztátlanul viselkedett, futó téveseszméket hangoztatott (Petőfi az ő fia).

Eme kritikai megvilágításban persze Széchenyinek említett cycloid temperamentuma csökken jelentőségében, mert nem a hangulati szélsőségek mint ilyenek játszanak döntő szerepet, hanem a reakciós hangulati ingadozás rendkívüli, abnormis foka. Széchenyi tehát világéletében nem volt melancholiás, illetve mániás egyéniség, hanem egy szerfeletti hangulati labilitás képviselője; hogy mennyire ez, bizonyítja az a tény, hogy nála a forradalom kiváltotta elmezavar a pszichiatria által *amentianak* nevezett elmekórforma és nem a *melancholia* volt. E mellett azonban kétségtelen, hogy a pillanatnyi hangulati adottságok szerint külső viselkedésében tudott depressív, illetve hypomaniás lenni. Itt nyomatékai utalunk arra az orvos-lélektanilag fontos körülményre, hogy Széchenyiben nemcsak a hangulati irányban, hanem egyéb lelki tekintetekben is megnyilvánuló szélsőség, illetve labilitás volt a szembeugró vonás. Fentebb dr. Goldberg észlelései alapján Széchenyiben nemcsak depressív, illetve hypomaniás hangulatú egyén jutott kifejezésre, hanem egy személyben nagy emberbarát és nagy embergyűlölő volt, alkalmilag az emberiségnek csupán árnyoldalait, máskor a rokonszenves és értékes vonásokat látta, félt a haláltól és gyűlölte az életet; túlzottan féltette az életét és emiatt védekezett a meghülés ellen, különös étrendeket gondolt ki élete meghosszabbítására, de ugyanez az ember volt az, aki unos-untalan az öngyilkosságot emlegette.

Mindezek után Széchenyire nem annyira a cycloid temperamentum, hanem a Magnan-féle „deséquilibre“ meghatározás illik, amint azt tíz év előtt akadémiai értekezésemben kifejtettem. Széchenyi az örökös ingadozás embere volt minden tekintetben; önmagáról írja, hogy mindennap más gondolattal ébred fel; egyszer az emberiség reformátora, boldogítója szeretne lenni, másnap megelégednék nyugodt falusi étellel stb. Képzetele olykor kritika nélkül csapongani képes és e tekintetben elég utalunk arra, hogy mivel világosságot látott éjjel Zichy Károlyné ablakában, ennek súlyos betegségét tétélezte fel és hosszú órákon át a legnagyobb lelki kínokban gyötrődött, míg másnap megtudta, hogy Crescentiának semmi baja sincs. Ilyen keser-

vés tapasztalatok azonban nem zárták ki hasonló helyzetek megismétlődését; fentebb említettük, hogy máskor közel volt a kétségbeeséshez ama „előérzete“ miatt, hogy Crescentia agyvelőgyulladásra fog kapni, — tehát Széchenyi nem való, tényleges helyzetek után igazodott el, hanem alaptalan képzelődésekben féktelenkedett. Ugyanígy ingadozott ő saját testi egészsége dolgában; mindennapos aggodalma volt a tabes, a szívhalál, bajlódott a köszvény lehetőségével, stb. stb.

E példákban nyilvánvaló, hogy Széchenyi lelki világában nem a hangulati változás volt az elsődleges, hanem mindenkor a feltoluló eszme, egy újabb elgondolás, melynek tartalmához mérten azután bekövetkezett a hangulati szélsőség, de mindenkor mint másodlagos jelenség. Világos, hogy ez a lelki esékenységi, bárha Széchenyi egész életére természeti adottság volt, kihatásaiban a kor által sajátos színezetet kapott, mert fiatal korában aránylag könnyebben úszta meg lelki és hangulati hullámain, míg az aggkorban már bizonyos merevség és nehézkesség mutatkozott, illetve aggkorban még kevésbé tudott modorosságokkal fűszerezett ötletein és azok hangulati kihatásain uralkodni (1. felolvasó, írárdüh, stb.), mint fiatalabb korában (példák erre dr. Goldberg feljegyzéseiben bőven vannak). Ehhez képest Széchenyinéél az eszme volt a döntő lelki világának minden megnyilvánulására nézve, vagyis — ha szabad így kifejezni magunkat — ő áldozata volt túlélésnek és rohamos eszmetársításainak, fantáziájának. Ezzel a Széchenyire nézve elsődleges és alapvető lelki folyamattal egybevágóan a másodlagosan kiváltott hangulati változások is époly könnyen cikáztak át lelki valóján, de mindenkor csak kísérő jelenségek gyanánt, melyek Széchenyit az egekig emelni, illetve a porba sújtani képesek voltak, de kivétel nélkül a fel-felvillanó gondolatok tartalmához képest. Miután pedig Széchenyi politikus volt, a politika pedig borzalmas útvesztőkben bővelkedik, nem lehet azon csodálkozunk, hogy Széchenyinek minden még oly hasznos és reális eszméje alkalmával lehangoló tépelődések és lelkileg bénító ellengondolatok árával kellett megküzdenie. Ehhez képest Széchenyi nem annyira hangulatainak volt rabja, hanem sokkal inkább eszméinek, fantáziájának volt a labdája. De volt Széchenyinek eszmezagzadságán kívül még egy nevezetes lelki tulajdonsága, mely egyéni színezetet kölcsönzött egész közéleti tevékenységének és ez abban állott, hogy nem tudott eszméi kivételében eléggé céltudatosan merevnek lenni, hanem önmaga sorakoztatta fel a helyzeti nehézségeket és ez által sokszor határozatlanul, ingadozóan tűnt fel. Azért igyekezett Széchenyi az önismeret erényébe elmerülni és ily módon önvádjai számára mentséget és igazolást találni. Széchenyi, úgy látszott, saját szellemi kovászát erjedésében gátolni nem volt képes; ő minden felvillanó ötletre a legérzékenyebben reagált, vagyis őt saját lelki árja igen sokszor feltartóztathatatlannal sodorta.

Áttekintve Széchenyi lelki világán, a következő vonások emelkednek ki: impulzív, erős lelki kitörésekre hajló egyéniség, akiben tehát az ösztönösség volt túlsúlyban, de e mellett benne a reflexiókra való nagy készség is megvolt; olyan egyéniség, aki temperamentuma dolgában túlnyomóan cydothym, bár nyomokat mutat schyzothym

irányban is; nem tartozik a kifejezetten agresszív alakok közé, mert uralkodó vonása a maga erejének alábecsülése, gyakran lehangolt tökéletlenségi érzései miatt, de tud e mellett expansív is lenni fantáziája által hajtván, noha egyben túlzottan sensitív is, ami egyéniségének és tetteinek túlkritikus értékelésében nyilvánul meg az ő részéről; altruista, együttérző, erősen szociális vezető egyéniség mély vallásossággal, írói hajlamokkal, végül kifejezett szexualitással. Intelligenciája tekintetében kétségtelenül a rendkívüli tehetségűek közé tartozott, kinek elméje a fantázia irányában mutatta a legszembeötlőbb túlfeljettséget erős szubjektívizmus és nagy szervező képesség kíséretében. Mindent összegezve: Széchenyi kifejezett keverék-egyéniesség volt lelki tulajdonságai tekintetében.

Mindezek után azt kell mondanunk, hogy Széchenyi lelki világának lényegi meghatározását cycloid temperamentuma távolról sem meríti ki, illetve a lényegét inkább gondolkodásának merészségében, eszmetársításainak rendkívüli gazdagságában és könnyedségében, szóval túltengő képzelőerejében kell meglátnunk; Széchenyit sohasem szállta meg egy elemi depressio vagy hypomania, hanem sokkal inkább az ötletek árja, a merész eszmék. Ezek uralták őt, ezek szabták meg másodlagosan hangulatát és tevékenysége tempóját. Nem szabad tehát alkatilag cycloid temperamentumában Széchenyinek lelki lényegét látnunk, mert ez valósággal csak külső máz volt, illetve velejárója a felmerült gondolatok kivihetősége alkalmával felmerült akadályoknak. Az alkatilag cycloid egyén időszakosan és elemileg jelentkező hangulati túlzásának megfelelően vagy túltevékeny, vagy tehetetlen, gátolt. Széchenyinél sohasem a hangulat szabta meg cselekvése lendületét, illetőleg szárnyai szegését, hanem mindenkor a felmerült eszmék — Széchenyi a fantázia zsenije volt!

Ezen orvoslélektani megállapításnál nagyon megkapó, hogy maga Széchenyi írta Wesselényinek 1826-ban: „Bennem a képzelődés nagyobb, mint a többi lelki tulajdonságok“ és ugyanezt olvasom Hegedűs Lorántnak „Széchenyi István regénye és éjszakája bizonyítékai“ című összefoglalásában.

SZÉCHENYI LELKI VILÁGÁNAK ezzel az értékmeghatározásával elérkeztünk a l á n g é s z kérdéséhez. Ezzel lényegileg kétféle alapon lehet foglalkoznunk; először is kereshetjük, vajjon a lánghézag milyen agyvelői substratuma lehet, másodsorban érdekelhetnek a lánghézag élettani feltételei. Az előbbi bonctani feladat, melynek célkitűzéseivel a M. T. Akadémiának tavaly február hónapban beszámoltam, rámutatván arra, hogy a nagyagyvelő kérgének meghatározott területei azok, melyek kétrendbeli sajátosságot mutatnak: az egyik a szokatlan területi megnagyobbodás, a másik a nagyagyvi kéreg szerkezeti túlfeljlődése. Zenei nagyságoknál az első halántéki tekervény rejtett részében, egy számolási tünetny esetében az alsó fali lebeny középső részében, nagy nyelvtelhetésnél az alsó fali lebeny hátsó részében találtuk a jelzett túlfeljlődést. Ami már most a lánghézag élettani, vagy ha úgy tetszik lélektani feltételeit illeti, úgy a legnagyobb általánosságban a következők volnának kidomborítandók.

Itt előre kell bocsátanunk a lángész munkájának milyenségét és mint a köztudatba átment meghatározást közlöm, hogy a törölmetszett eredetiség, a teljes újszerűség e munka jellemzője, amellyel új értékek, új megismerések és meglátások lehetősége van adva. Ismeretes, hogy zseniális emberekkel orvos-lélektani szempontból Kretschmer foglalkozott igen eredeti, stilsztikáikig fényes módon és külön-külön taglalja a költőket, a művészeket, a tudósokat, végül a politikai vezéralakokat és hősoket. Bennünket Széchenyivel kapcsolatosan persze csupán az utóbb említettek érdekelhetnek. Komis Gyula szerint Széchenyit a szubjektív típusú államférfiak közé lehetne sorolnunk, lelki bélyegeinek ebben az irányban való túlsúlya következtében. Kretschmer a cycloid és schizoid temperamentum alapján osztályozza a politikai vezérlő alakokat, akiket ő gyakorlati teremtő képességük szempontjából eleméz. Széchenyre való tekintettel ránk nézve érdeklél bírnak a cycloid temperamentum képviselői, kiket Kretschmer két alcsoportra bont. A hypomaniás politikusokat jellemzi a lendület, az optimizmus, a merészség, a gyors meglátás, a mozgékonyaság, a gyakorlati erély. Ezekkel szemben vannak temperamentum tekintetében mérsékeltbbek („zyklothyme Mittellagen“), akik kiválnak természetes eszükkel, gyakorlati érzékükkel, jó kedélyükkel, nincs meg bennük a jellem merevsége, nem módszeresek és tetteikben hiányzik az elvi következetesség. „Das zyklthyme Metall ist an sich etwas weich“, mondja találón Kretschmer. Nem eshetik nehezünkre Széchenyit ez utóbbi alcsoportba sorolnunk, mert lényegi sajátóságokban teljesen egyező a Kretschmer által hangsúlyozott tulajdonságokkal, bárha nem hiányzott Széchenyiben sem az első alosztály némely sajátossága, mint a gondolati merészség, a gyors meglátás sem. Ellenben a következetesség az utolsó lehelleig, a felmerült eszmének hiánytalan keresztülvitele tekintetében volt Széchenyi fogytékos, jóllehet ő ebben az irányban is mint Kossuthhoz viszonyítva konzervatív politikus érthető meghátrálásokat, ingadozásokat mutatott. Széchenyinek ez utóbbi értelemben vett helyzetére, illetve egyéni visszahatására két levél világít rá. Az egyik 1847 december 27-i kelettel a Bécsben működő Apponyi grófhhoz volt intézve és belőle a következő jellemző részletet veszem ki:

„Mich mit K(ossuth) in offenen Kampf einzulassen wäre eine Buldoggartige Tapferkeit gewesen!... Denn er ist der Favorit, — reformiert, demokrat, der stets dem Patienten das verabreicht, nach welchen dieser in seinem Spurius appetitus lechzt, — und über diess hat dem Kerl ein Maul, eine Eloquenz, dass besonders den Weibern und den Weibischen — ez pedig legio — wenn er declamirt, oft das Wasser im Mund oft die Thränen im Aug kommen etc. etc. — während ich als Me la Verge stets verpöne, Americantia anrate, — ein guter Katolik, ein Magnat und überdies ein alter sehr müder Knabe bin, der eben so wenig angenehm anzuschauen, als anzuhören ist.“

Állítsuk ezzel szemben három hónappal később a bécsi napok eseményeinek hatása alatt 1848 március 17-ről Tasnerhez intézett következő levelét:

„Barátom, csudákat élünk! Nemzeti honunk hajszálon függött. Az első felvonás gyönyörűen sikerült! Én teli vagyok a legszebb reményekkel. Valóban egész mértékben élvezem mindazt, ami Bécsben tegnap és ma történt. Nekem úgy látszik, mintha reánk vagy azokra elvégre felnyílt volna az ész! Én nem tudok kételkedni nemzetünk legszebb kifejlődésén; s miután Batthyány és Kossuthnak hallatlan nagy szerepén csak örülni tudok és Isten látja a telkemet, legkisebb irigység sem rejlik lelkemben, azon édes meggyőződésben ringatom magam, hogy politikámnak nincs egyéb mozdító ereje, mint ügyszeretet! Az én politikám biztos volt, de lassú. Kossuth egy kártyára tett mindent és legalább idáig annyit nyert a hazának, mint amennyit az én politikám tán 20 év alatt nem bírhatott volna előállítani! Ha reactio nem történik és több lesz bennünk a hazafiság, mint az irigység s több a polgári erény, mint a dicsvágy, én biz azt hiszem, lesz még a magyarbul valami és pedig sok!“

E levélhez jegyzi meg Viszota, hogy már a következő álmatlan éjszakán gondolatai nyugtalanítják, minden elsötétül körülötte és úgy érzi, hogy „süllyed a bárka“ (az ország jövője); és már másnap, március 18-án felveti naplójában „az aggodalmas kérdést: elháríthatja-e valami a teljes felbomlást? És e gondolat hatása alatt beszél feleségével, hogy „tán közel van végünk, barátokozzék meg a gondolattal, legyen erős, magához méltó, imádkozzék istenhez és legyen addig is nyugodt és vidám“. A remény, de a kétség is ott van szívében, úgy látja, hogy „Magyarország, vagy inkább a magyar faj most van forduló pontján, és vagy ragyogva élni fog, vagy bukik örökre“. E kettős gondolat állandóan aggodalomban tartja, és majd az egyik, majd a másik tölti el lelkét“.

E két kijelentésnek merőben különböző tartalma, a gondolkodásnak sarkilag ellentétessége bizonyítja Széchenyinek örökös lelki hányódását; hiányzik ebben a magatartásban a Kretschmer-féle első csoport optimizmusa, merészsége és sokkal inkább látjuk a második alcsoport felfogásbeli hajlékonyságát, a magatartásban a merev következetesség hiányát.

Fentebb Széchenyit mint a fantázia zsenijét határoztuk meg. Ez szükségessé teszi, hogy néhány szóval a fantáziával, mint a lelki világ egyik tényezőjével foglalkozzunk. Itt előrebocsátjuk, mint alapvető tény, hogy a fantázia lényegében véve az agyvelő társító működésén alapszik, persze mint legmagasabbrendű, illetve „felsőbbrendű irányítotttság“ nyugvó asszociáció (Boda I.), melynek segítségével — mint fentebb mondók, új értékek, új megismerések, új meglátások alakulhatnak ki; helyesen mondja Boda István, „a zseniális képzelet csak olyan lehet, amelyik lényegeket, mélységeket, értékes átfogó szintézisek megragadásához, illetve kialakításához, igazságfelismerésekhez segíti az egyént“. Nos, Széchenyi volt az, aki a régi rendi Magyarországra nézve alapvető reformokat hangoztatott és ezek szolgálatában írta három halhatatlan munkáját, a Hitelt, a Stádiumot és a Világot, amelyeket Arany János három égbe nyúló piramisnak nevezett; Széchenyi volt az, aki a M. T. Akadémia megalapításával Magyarország tudományos felemelkedését tette lehetővé és a Lánchíd megépítésével a mai világvárosnak, Budapestnek alapját vetette meg; mindezek alapján nem szorul bizonyításra, hogy Széchenyi alkotásai Magyarországra nézve ennek modern jövőjét megalapozó nagy tettek voltak, melyek nélkül nincs mai Magyarország. Ezekhez az alkotások-

hoz szárnyaló, de egyúttal a mélységbehatoló és lényegi, a jövőbe tekintő elgondolás kellett és így joggal mondtam Széchenyiről, hogy ő a fantázia zsenije volt.

Széchenyi zseniális mivolta végezetül feladatunkká teszi azt, hogy az ő esete kapcsán állást foglaljunk abban a kérdésben, vajjon a psychopathia vagyis az elme-idegbántalmakra való hajlamosság milyen szerepet játszik a lángész lélektanában. Itt u. i. tekintettel kell lennünk arra, hogy a régi Lombroso-féle álláspont, mely a lángészt az elmebajjal oki összefüggésbe hozta, legújabban Lange-Eichbaum német szerzőben, bár módosított alakban, követőre talált. Lange munkájával 1923-ban, midőn Széchenyiről szóló értekezésemet az Akadémiának bemutattam, nem foglalkoztam, mert öt évvel később (1928) jelent meg, de az utóbbi engem 1930 és 1931-ben rövid németnyelvű cikkekben arra készítetett, hogy saját felfogásomat nyilvánítsam. Eme cikkek egyikében: „Zum Problem Psychopathie und Genie“ Lange felfogásának lényegét a következőkben adtam.

Szerinte nem a normális, hanem csakis az abnormis az, ami feltűnővé és így tūrössé tud válni, illetőleg ezen az úton zseniálissá lenni. Lange szerint alapjában véve az ú. n. bionegatív abnormisban genetikai érték rejlik, melyből alkotás és dicsőség sarjadzhatik ki. Ezt a tételt a következőképpen fejezi ki saját szavaival: „Die Psychopathie an und für sich bleibt im ganzen immer etwas Bionegatives, der Ausdruck einer gewissen Lebensuntüchtigkeit. Trotzdem kann sie, wie wir gesehen haben, einen genetischen Wert darstellen für ‚Höherwertigkeit‘ in irgendeiner Hinsicht. Es ist allerdings unlogisch, von ‚psychopathischer Höherwertigkeit‘ schlechtweg zu sprechen; denn Psychopathie bleibt Psychopathie. Aber was mit ihrer Hilfe entsteht, kann durchaus den Charakter der Höherwertigkeit aufweisen.“ Lange szerint a psychopathia a zseni számára valósággal fermentum lenne; ezek után nem meglepő, hogy nagy munkáját a következő mondattal zárja: „Ist das Genie der Vorläufer einer Höherentwicklung des Menschen? Ist es der Übermensch? Nein. Genie stellt überhaupt nichts Angeboren-Biologisches vor. Und an den geborenen Hochtalenten und Genialen bedeutet Genie etwas sehr Spätes: keine Morgenröte eines neuen Tages, kein Vorbote einer höheren Abart. Viel eher schon eine Abendsonne, ein melancholischer Untergang, den tragische Lichter und Schatten umspielen — viel eher schon ein Wetterleuchten der echten Art-Entartung.“

Ezzel a felfogással szemben én 1930-ban a következőket helyeztem. Az bizonyos, hogy vannak lélek- és idegtanilag teljesen ép zsenik (Rafael, Tiziano, Rubens, Verdi, Pasteur, Helmholtz stb.), akik minden abnormis vonástól mentesek voltak és így vitathatlan, hogy zseniális alkotások lelki rendellenességek nélkül is létrejöhetnek. Tehát tiltakoztam az ellen, hogy a zseni problémáját misztikus köntösbe burkolják és a magam részéről nem voltam és ma sem vagyok hajlandó a zseniben az emberiség dekadens, elfajulásos képviselőjét látni, főleg azon oknál fogva, mert a lángész munkáját éppen legmagasabbrendű képességei következtében végzi, melyek nélkül ezekre sohasem lenne képes. Lange hivatkozik Mussetnek december éji költeményére, amelyet szerinte alkohol hatása alatt írt. Nézetünk szerint ilyen alkotások szeszhatás folytán fajlagos nagy képességek nélkül sohasem születnek meg, mert nem az alkohol a döntő, hanem a természetadta rendkívüliség szellemiekben. Tehát mindenkor és elsősorban a rendkívüli képesség a fontos, melyből fakad másodsorban a rendkívüli tel-

jesítmény és csak harmadsorban támad a hírnév. Rövid megjegyzéseimet a következő mondattal fejeztem be: „Die Lehre vom Genie und Irrsinn erheischt eine stärke Korrektur, auch in der von Lange-Eichbaum konstruierten Form; zweifellos ist das Werk Langes recht suggestiv und mit erstklassiger Feder geschrieben, doch lässt dieses meines Erachtens die essentielle Frage ausser acht, nämlich das Wesen des Genies und legt auf Faktoren, wie etwa Ruhm, Gewicht, welche wohl von Fall zu Fall und auch nicht in jedem Fall, auslösende Momente sein können, aber als solche allein akzessorisch sind“.

Elégtétellel olvasom Boda Istvánnak fentebb említett és 1932-ben megjelent munkájában a következőket: „Lange-Eichbaum az idevágó nagyszerű és úttörő fejtegetésekben is egyoldalú túlzásba esik: szerinte a „zsenivé“ (illetve a zseninek tartottá) válás terén a híresség a legjelentősebb, még magánál a zseninek tartottságnál is fontosabb tényező. Alig hihetnők azonban, hogy tételeit ő maga alkalmaztatni itélné sok nagyhírű sporttehetség vagy énekművész vagy filmcsillag eseteire: ezeknek nagy többsége — bármi híresek is — bizonyára nem ítéltetik zseninek és bizonyára nem fognak a történelem folyamán se, e hírességük alapján, új meg új „zseni-trónra“ emeltetni“. Végül tiltakozik a Lange-Eichbaum-féle szociológiai problémaelgondolás ellen, amelyet ő a legújabb szociológiai probléma-tevés zsákutcájának nevez, mondván, hogy lélektani exakt elemzésben kell részesítenünk a zsenikérdést és így tudományos objektumként kezelni.

A magam részéről még csak azt jegyezni meg, hogy Lange—Eichbaum a rám tett benyomás szerint tudományos kérdéseknek romantikus fejtegetője; ő „zsákutcáját“ oly ügyesen rajzolja meg és oly fényes stilisztikai képességgel, hogy a lángész-problémával nem önállóan foglalkozót valósággal lenyűgözi és vele elhiteti saját egyoldalú felfogását. Elvégre is a lángészben az emberi szellemi képességek csúcspontját kell látnunk és világért sem valamely dekadens misztikus megnyilvánulást és befejezésül nyomatékkai utalnék arra, hogy elég világhírű egyénnek egyszerűen híressé válása semmiképpen sem jelentheti azt, hogy ezáltal az illető szellemi érték dolgában hírnévvel is egyenértékű lenne. Éppen az a lényeges, hogy hírnév és lángész nem mindenkor egymást fedő értékek, aminthogy a zseni és psychopathia sem egybevágó jelenségek!

SCHAFFER KAROLY

IRODALOM

1. Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István naplói. I. kötet. 1935.
2. U. a.: II. kötet. 1926.
3. U. a.: Széchenyi és Kossuth. 1928, 1930.
4. U. a.: Gróf Széchenyi István élete és működése 1826—1830 közt. 1932.
5. U. a.: Gróf Széchenyi István elmeállapota és halála. Első közlemény. Irodalomtörténeti közlemények. 1933.
6. Kretschmer, E.: Körperbau und Charakter. 1926.
7. Boda István: A zseni lélektanához. A Magyar Psychologiai Társaság Közleményei. 1932.
8. Schaffer Károly: Gróf Széchenyi István idegrendszerének szakorvosi megvilágításban. M. T. Akadémia kiadása. 1923.
9. Schaffer Károly: Zum Problem Psychopathie und Genie. Arch. f. Psychiatrie. 1930.
10. Komis Gyula: Az életkorok politikai típusai. Magyar Szemle. XVII. 1933. (Az államférfi c. műből.)